

Demersurile misionare anglicane, vizând pe evreii români: 1842-1941

Mihai Ciucă

Rezumat: Un domeniu puțin explorat este acela al Misiunilor protestante pentru evrei, active pe teritoriile românești între 1839-1948. Articolul de față își propune să reviziteze pe cea mai semnificativă dintre acestea, anume Misiunea Anglicană. London Society for Promoting Christianity amongst the Jews a fost cea mai importantă organizație înființată cu scopul convertirii evreilor. Activă la București din 1842, LSPCJ a trimis permanent misionari, până în 1941, când și-a închis definitiv operațiunile din România. Misionarii britanici au desfășurat o activitate extrem de complexă. Au organizat întruniri evanghelistice și i-au vizitat intensiv pe evrei în mediul lor, în prăvălii, restaurante, chiar și în sinagogi. Au distribuit Biblii și literatură creștină, în diverse limbi, inclusiv în ebraică, idiș și română, organizând o vastă rețea de colportaj. De-o anvergură deosebită a fost implicarea lor în plan educațional. Trecută cu vederea de istoriografia de specialitate, școala înființată în 1848 de Misiune a fost prima școală elementară destinată copiilor evrei din București. Exceptând doi ani ai Primului Război Mondial, ea a funcționat continuu până în 1941, având în perioada interbelică o cifră de școlarizare impresionantă. Prezentul articol își propune să restituie memoriei sumarul acestei istorii, cvasi-necunoscută.

Din cele mai vechi timpuri, apostazia a fost cel mai cumplit lucru care îl putea afecta pe membrul unei comunități evreiești. Cei care făceau acest pas erau jeliți vreme de șapte zile, ca după înmormântare, fiind considerați morți pentru comunitate. Legăturile familiale se rupeau violent și niciun comerciant sau artizan evreu nu mai întreținea vreo relație de muncă sau de afaceri cu apostazia. În general, aceștia erau denumiți *meshumad*, un termen derivat din *sh-m-d* [a distruge] cu semnificația de *vrednic de distrugere*.¹ Cu deosebire în mediul *așkenazi*, perspectiva asupra botezului era asociată cu trădarea valorilor comunitare și cu respingerea destinului propriului popor, fiind o supunere în fața unui verdict iluzoriu al istoriei.² Acesta era un compromis vrednic de dispreț, descalificant și dezonorant, care avea ca rezultat excluderea totală din comunitate, din sinagogă, din familie și chiar din cimitir.

Spre deosebire de situațiile tragice consemnate în alte părți, evreii din teritoriile locuite de români nu au fost forțați a se converti la creștinism. În cazuri izolate, adevărate excepții, prunci evrei au fost răpiți și botezați fără voia părinților. Situațiile de convertire la ortodoxie ale adulților au fost destul de rare și atipice, fiind însă benevole. Procedura era extrem de umiltoare³ și motivațiile prozeliților au fost, de regulă, unele extreme: iertarea unor crime, beneficii materiale consistente, urcarea pe scara socială sau căsătoria cu un creștin.⁴ Câte unul, *de lege ovreiască*, era botezat de către un domnitor, care dorea să pozeze în *bun creștin*, gestul fiind însoțit adesea de dăruirea unei moșii. Așa s-a întâmplat cu Tănase, portar în slujba lui Matei Basarab, care și-a făcut cu el „pomană de l-am botezat și l-am scos de la întuneric la lumină în legea creștină”.⁵ Convertirile acestea erau nominale, pragmatice, fără substrat spiritual. Kuch, fostul vice-consul al Prusiei la Iași, între anii 1826-1843, consemna astfel:

- 1 S. Zeitlin, „Mumar and Meshumad”, în *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 54, No. 1, July 1963, pp. 84-86.
- 2 Elisheva Carlebach, *Divided Souls: Converts from Judaism in Germany, 1500–1750*, Yale University Press, New Haven, 2001, p. 12.
- 3 Convertirea evreului la ortodoxie nu era o simplă schimbare a religiei. Procedura presupunea „afurisirea” și „blestemarea” moștenirii iudaice, într-un ritual dramatizant, care dura cinci zile. Vezi: Pr. Conf. Dr. Dumitru A. Vanca, „Practica liturgică a primirii în Biserica Ortodoxă a non-ortodocșilor: evaluări și perspective. Probleme liturgice, practice și doctrinare”, în *Revista Teologică*, nr. 2, 2012, p. 105.
- 4 Tema a fost tratată pe larg de Mihai-Răzvan Ungureanu. Vezi: Mihai-Răzvan Ungureanu, *Convertire și integrare religioasă în Moldova la începutul epocii moderne*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2004.
- 5 *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, II/1, ed. Mihai Spielmann, Editura Federației Comunităților Evreiești din România, București, 1988, p. 214.

Se întâmplă destul de des ca evreii să treacă la religia ortodoxă, foarte rar la cea catolică și niciodată la cea protestantă. Biserica ortodoxă acordă avantaje celor botezați, pe care celelalte două nu le pot oferi. Acesta este singurul motiv al convertirilor. Un evreu sărac, care se botează, este cadourisit de Vlădică și de nașii săi, cu daruri consistente în bani și haine. Adesea se întâmplă ca darul nașului să fie un început de noroc și cel botezat să ajungă un om bogat.⁶

Odată cu emanciparea evreilor, multe persoane, inerte din punct de vedere religios, au aderat formal la ortodoxie. Asimilaționismul era justificat de dorința de acceptare sau de a urma anumite cariere. Nu toate situațiile au fost fericite. Cunoscute sunt cazurile unor intelectuali marcanți, precum Eliezer Schein - Lazăr Șăineanu (1859-1934), Hariton (Heymann) Tiktin (1850-1936) sau Iancu Hecht - Ion Aurel Candrea (1878-1950), pentru care nici convertirea la ortodoxie n-a învins prejudecățile semenilor lor.⁷

Un capitol cu totul interesant și insuficient explorat încă îl reprezintă acela al Misiunilor protestante printre evreii de pe meleagurile românești, active între 1839-1948. Implicarea protestanților a fost radical diferită de a ortodocșilor. Dacă Luther a fost cunoscut pentru antisemitismul său⁸ și nici ceilalți reformatori nu s-au manifestat pozitiv față de evrei, Reforma a avut un efect secundar interesant, neașteptat. Pe măsură ce Bibliile au devenit prezente în orice casă, citirea zilnică a Scripturii, care e o practică fundamentală a protestantismului, a provocat o schimbare de paradigmă, privind percepția evreilor. Devenind familiari cu Vechiul Testament, protestanții nu-i mai asociau pe evrei cu fariseii și cărturarii ucigași ai Noului Testament, ci cu eroii credinței din Pentateuh și cărțile istorice, precum Avraam, Iacov, Iosif, Moise, David etc. O schimbare similară s-a produs în rândul elitelor teologice protestante, prin creșterea semnificativă a numărului celor care au început a prețui Scripturile în limba ebraică, a ebraiștilor, care adesea aveau nevoie de asistența unor rabini pentru a desluși tainele Torei. Interacțiunea a avut efecte nebănuite, unii dintre acești ebraiști începând a iubi poporul evreu.⁹ În timp, convinși că doctrinele și practicile lor erau net superioare celor catolice, protestanții au considerat că e parte a misiunii lor să provoace convertiri autentice ale evreilor, nu smulse cu forța. Apariția curentelor pietiste, mileniste și puritane a accelerat procesul. În locul metodelor coercitive au fost elaborate strategii și practici misionare, bazate pe fapte bune, împlinirea nevoilor stringente, oferte educaționale, asistență medicală și protejarea în fața abuzurilor autorităților. De la ajutorul acordat prozeliților pentru a depăși expulzarea din comunitate, s-a ajuns la apărarea evreilor de manifestările antisemite și de violențele apărute în timpul acuzațiilor de omor ritual sau a

---

6 C. A. Kuch, *Moldauisch-Walachische Zustände in den Jahren 1828 bis 1843*, L. Michelsen, Leipzig, 1844, pp. 102-103.

7 Vezi: Lazăr Șăineanu, *O carieră filologică (1885-1900). I. Istoricul unei împămînteniri. Memoriu autobiografic*, Emil Stork, București, 1901. Lucian-Zeev Herșcovici, „De la ortodoxia iudaică la asimilism: Heymann Tiktin”, în *Politici culturale și modele intelectuale în România*, ed. Lucian Nastasă și Dragoș Sdrobiș, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2013, pp. 278-287. Florica Dimitrescu, „I. A. Candrea, profesor al Universității din București”, în *Analele Universității din București*, Vol. 22, 2, 1973, pp. 163-168.

8 Pentru o trecere excelentă în revistă a modului de raportare al lui Luther față de evrei, vezi: Thomas Kaufmann, *Luther's Jews*, Oxford University Press, Oxford, 2017. Alte lucrări folositoare sunt recente biografii, printre care: Lyndal Roper, *Martin Luther: Renegade and Prophet*. Penguin Random House, London, 2016. Roland Herbert Bainton, *Here I Stand: A Life of Martin Luther*, Abingdon Press, Nashville, 2013. Heinz Schilling, *Martin Luther: Rebel in an Age of Upheaval*, Oxford University Press, Oxford, 2017.

9 Miriam Bodian, „Jews in a Divided Christendom”, în *A Companion to the Reformation World*, ed. R. Po-chia Hsia, Blackwell Publishing Ltd, Malden, 2004, pp. 472; 478-480.

pogromurilor. Demersuri organizate cu caracter misionar, la adresa evreilor, au existat în Germania din secolul al XVII-lea. Interesul pentru creștinarea acestora a crescut exponențial după așa numitele *treziri spirituale* din secolul al XVIII-lea și odată cu cristalizarea *evangelicalismului*.¹⁰ *Trezirile spirituale*, acele *Awakenings*, au afectat atât Anglia și Scoția, cât și mare parte din zona protestantă a continentului, producând acel *Erweckungsbewegung* din Germania, respectiv *Réveil* în Elveția, Olanda și Franța. Deși acestea aveau fiecare particularități specifice, unul dintre punctele comune a fost mobilizarea generală pentru răspândirea Evangheliei, evreii devenind o țintă prioritară. Astfel, în această perioadă, au proliferat Societățile Biblice și Societățile Misionare, dintre care multe au fost destinate special pentru evrei.¹¹ Nu se putea ca Principatele Române, cât și Basarabia, să nu intre în vizorul acestor agenții misionare, având în vedere semnificativele comunități evreiești.

Un prim raport despre situația evreilor din Principate a fost dat de către pastorii presbiterieni Andrew Alexander Bonar (1810-1892) și Robert Murray M'Cheyne (1813-1843). Aceștia fuseseră trimiși de Comitetul Misiunii pentru Evrei [Jewish Mission Committee] din cadrul Bisericii Scoției, într-o așa numită *Mission of Inquiry* [Misiune de cercetare / investigare]. După un periplu dramatic prin Egipt, Palestina, Liban și Turcia, aceștia au petrecut trei săptămâni în Principate, adunând informații despre comunitățile evreiești. Cei doi au ajuns la concluzia că atât Bucureștiul, cât mai ales Iașiul, oferă un potențial valoros pentru deschiderea unei Misiuni printre evrei. Publicat în Scoția, raportul lor a fost valorificat de mai mulți istorici români, începând cu Alexandru I. Lapedatu (1876-1950).¹² Pe baza acestui raport, Comitetul de Misiune pentru Evrei al Bisericii Scoției a înființat o Misiune la Iași, în iunie 1841. Aceasta a funcționat într-un context marcat de adversitate, uneori extremă, până în toamna anului 1848, când a fost închisă. Numărul prozeliților nu a fost mare, dar câțiva au avut, la rândul lor, o carieră misionară impresionantă.

Un impact mult mai mare l-a avut *The London Society for Promoting Christianity amongst the Jews* (LSPCJ), organizație care a activat sub patronajul Bisericii Anglicane.¹³ Înființată în 1804, aceasta a fost cunoscută multă vreme, în literatura de specialitate, drept *London Jews' Society* (LJS), iar în perioada interbelică și-a schimbat numele în *Church Missions to Jews* (CMJ). În România a fost cunoscută cu denumirea de *Misiunea Anglicană*.

Încurajată de raportul pozitiv al lui Bonar și M'Cheyne, precum și de debutul Misiunii

---

10 Evangelicalismul se referă la adepții *teologiei evanghelice* (nu este vorba despre bisericile cu titulatura „evangelică”, precum Biserica Evanghelică Română sau Biserica Evanghelică Luterană). Bebbington descrie *teologia evanghelică* prin accentul pus pe predicarea Evangheliei și fundamentarea pe cei patru mari piloni: (1) conversionismul - nevoia experimentării unei convertiri autentice; (2) crucicentrismul – moartea lui Hristos pe cruce și învierea Sa reprezintă punctul central al credinței și teologiei; (3) bibliocentrismul - Biblia e autoritatea supremă și sursa credinței; (4) activismul – implicarea activă în răspândirea Evangheliei, cât și în trăirea normelor acesteia, validează credința. Vezi: D. W. Bebbington, *Evangelicalism in modern Britain: a history from the 1730s to the 1980s*, Routledge, London, 2005, pp. 1-17.

11 Todd M. Endelman, *The Jews of Georgian England, 1714-1830: tradition and change in a liberal society*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1999, pp. 65-66. Mark S. Kinzer, *Postmissionary Messianic Judaism: Redefining Christian Engagement with the Jewish People*, Brazos, Grand Rapids, 2005, p. 268.

12 Andrew A. Bonar and Robert Murray M'Cheyne, *Narrative of a Mission of Inquiry to the Jews from the Church of Scotland in 1839*, William Whyte & Co., Edinburgh, 1842. Alex. Lapedatu, „Doi misionari scoțieni în Țările Române acum o sută de ani”, în *AARMSI*, Seria III, Tomul XV, Academia Română, București, 1934, pp. 175-196. Alex. Lapedatu, „Evreii în țările noastre acum o sută de ani – după relația a doi misionari scoțieni”, în *AARMSI*, Seria III, Tomul XV, Academia Română, București, 1934, pp. 197-218.

13 Pentru înființarea și istoricul primului secol al LSPCJ, vezi: William Thomas Gidney, *The History of the London Society for Promoting Christianity Amongst the Jews: From 1809 to 1908*, LSPCJ, London, 1908.

Scotiene din Iași, LSPCJ l-a trimis ca misionar la București pe George Wilden Pieritz (1809-1884).¹⁴ Acesta era un fost rabin din Yarmouth, convertit la creștinism, care fusese implicat anterior în Misiunea din Palestina. Un conflict nerezolvat cu John Nicolayson (1803-1856), liderul Misiunii LSPCJ din Ierusalim, l-a ajuns din urmă și, după doar câteva luni, Pieritz și-a dat demisia.¹⁵ Misiunea din București a fost reactivată în 1846 prin trimiterea a doi misionari, ambii prozeliți evrei, anume Joseph Mayers și C. S. Sander. Aceștia au fost primiți cordial de comunitatea evreiască dar, la scurt timp, când s-a aflat scopul misiunii lor, opoziția a devenit furibundă. Cu toate acestea, chiar din primii ani, au reușit convertirea unui nucleu de evrei. Cei doi misionari nu s-au limitat doar asupra Bucureștiului, făcând vizite și distribuind Nou Testamente și broșuri creștine evreilor din alte orașe mari, precum Galați, Brăila și Iași. Cum LSPCJ avea sprijinul multor oameni de stat britanici, inclusiv a Lordului Palmerston,¹⁶ activitatea Misiunii era sprijinită de consulul Robert Gilmour Colquhoun (1803–1870).¹⁷

Pe 4 septembrie 1848, Joseph Mayers a deschis prima școală elementară destinată copiilor evrei din București, care a pornit cu 23 de elevi.¹⁸ Școala s-a dezvoltat și a funcționat în același loc, pe strada Olteni, timp de aproape un secol. În primele șase decenii, clădirile au fost închiriate de la un proprietar evreu, Steinhardt, ulterior fiind achiziționate de LSPCJ. Unul dintre fiii lui Steinhardt s-a convertit la creștinism. Botezat la Constantinopol, acesta a studiat teologia la New York, devenind în 1871 pastor al unei biserici din Wisconsin.¹⁹ O mărturie valoroasă despre această școală a lăsat-o un ofițer britanic, care a trecut prin București în 1854. Cei 46 de elevi, în mod egal băieți și fete, învățau doar limba română cu un profesor român. Un profesor și o profesoară, ambii etnici germani, acopereau restul materiilor. Progresul elevilor era remarcabil, dându-se exemplul unui băiețuș care putea vorbi, citi și scrie, după doar 16 luni de instruire, în ebraică, germană, română și franceză. Pe lângă limbi străine, se studiau materiile de cultură generală, dar și Vechiul, respectiv Noul Testament.²⁰ Spre deosebire, Școala Israelito-Română, înființată în 1852, avea ca limbă de predare româna, doar Biblia fiind studiată în ebraică, dar și aici limba germană beneficia de atenție deosebită.²¹

Conducerea Misiunii din București a revenit în 1856 lui Frederick George Kleinhenn (1823-1907). Școala avea atunci 55 de fete și 33 de băieți, dintre care 75 erau evrei. Până în 1863 a totalizat 621 de absolvenți, iar în 1865 erau înscriși 303 elevi. Crescând numărul școlilor înființate de comunitatea israelită, cifra de școlarizare a scăzut la 134 în 1870, sporind iar ulterior. Până în 1876 fuseseră școlarizați în total 1 853 de elevi, dintre care 22 erau din familiile prozeliților, 186 din familii creștine și restul de 1 645 din comunitatea israelită. Pe atunci, cifra de școlarizare anuală se stabilizase între 170 și 180 de copii.²² Chiar dacă mulți părinți nu agreau educația creștină dată copiilor lor, calitatea și standardele ridicate ale școlii îi

14 *The Missionary Register for MDCCCXLII*, L. and G. Seeley, London, 1842, p. 131. Gidney, p. 229.

15 Michael Marten, *Attempting to Bring the Gospel Home. Scottish Missions to Palestine, 1839-1917*, Tauris Academic Studies, London, 2006, p. 30.

16 Este vorba despre Ministrul de Externe britanic, Henry John Temple, Lord Palmerston (1784-1865).

17 Gidney, p. 229. *The Thirty-Ninth Report of the LSPCJ*, Society's House, London, 1847, pp. 43-45.

18 *Jewish Intelligence and Monthly Account of the Proceedings of the LSPCJ*, Vol. XIV, Society's House, London, 1848, p. 388.

19 Kelvin Crombie, *Restoring Israel: 200 Years of the CMJ Story*, Nicolayson's Ltd., Jerusalem, 2008, p. 123. Aaron Bernstein, *Some Jewish Witnesses for Christ*, Palestine House, London, 1909, p. 476.

20 *The Jewish Advocate for the Young*, Vol. X, Society's House, London, 1854, pp. 259-261.

21 Lya Benjamin, „Prima școală israelito-română. 145 de ani de la înființare”, în *Buletinul Centrului Muzeului și Arhivei istorice a evreilor din România*, FCER-CSIER, București, 1997, pp. 113-114.

22 J. F. A. de le Roi, *Die evangelische Christenheit und die Juden unter dem Gesichtspunkte der Mission geschichtlich betrachtet*, Dritter Band, H. Reuther & O. Reichard, Berlin, 1892, p. 167.

determinau să accepte inconvenientul. Oferind educație creștină celor mici, Misiunea spera în încreștinarea acestora și chiar a familiilor lor. Lucru mărturisit de Kleinhenn într-un raport:

*Sper că școlile noastre vor deveni, cu binecuvântarea lui Dumnezeu, pepiniere pentru Împărăția Cerurilor și mulți copii vor învăța să iubească și să rostească Numele lui Isus, Mântuitorul lor și prin ei și alții, rudele lor etc.*²³

În altă ordine de idei, Kleinhenn a colaborat îndeaproape cu *British and Foreign Bible Society* (BFBS),²⁴ organizând o vastă și eficientă rețea de colportaj. Interesul său era să ajungă cu literatură creștină și Nou Testamente la evreii din toată țara, dar colportorii săi distribuiau în egală măsură literatură și în alte limbi, cu precădere în română, germană, rusă și franceză. Întrucât BFBS își tipărea pe atunci versiunea română a Noului Testament la București, Kleinhenn superviza întreg procesul, de la comandă la distribuție.²⁵ Un prozelit transilvănean, botezat de Kleinhenn, anume J. Altmann, s-a oferit să facă în mod clandestin colportaj de literatură, dincolo de Carpați. Ani mai târziu a fost angajat ca misionar pentru Transilvania, fiind plasat sub autoritatea lui Kleinhenn.²⁶ Anvergura distribuirii de literatură creștină a fost impresionantă. La finele anului 1875, Kleinhenn raporta că, deși evreii constituiau 5% din populația României, o treime dintre cele 10 595 de Biblii și Nou Testamente distribuite de BFBS în acel an, fuseseră cumpărate de aceștia. Din total, 1 935 de exemplare fuseseră în idiș, ebraică și ladino, iar restul în română. Literatura în alte limbi, precum germană și franceză, cumpărată de evrei, nu fusese contorizată.²⁷

Tratați cu maximă agresivitate de către membrii comunității israelite, prozeliții își pierdeau slujbele, nemaifiind angajați de către evrei. Misiunea derula un proiect special de asistență, implicând un proces de reconversie profesională, pentru a le permite acestora să-și câștige singuri pâinea. Unii dintre aceștia erau găzduiți temporar într-o casă a Misiunii, unde li se asigurau cele necesare vieții. În aceeași casă erau găzduiți, înainte de botez, cei aflați în proces de catehizare, pentru a fi feriți de presiunea uriașă a familiei și comunității, care îi determina pe mulți să bată în retragere. Acest fapt a generat zvonul că prozeliții erau ademeniți cu bani pentru botez, lucru cu totul inacceptabil eticii protestante. Venit în 1876 pentru un an, ca asistent al lui Kleinhenn, misionarul britanic M. E. Shepherd a format clase de evrei adulți, cărora le preda gratuit limba engleză. Conectându-se cu mulți „evrei respectabili”, i-a provocat să studieze cu el Biblia. Întrebându-i „ce este un misionar?”, a primit un răspuns năucitor: „Un om care oferă bani evreilor pentru a-i boteza!” Acel evreu, în ciuda argumentelor, n-a vrut să accepte că Misiunea nu plătea pe nimeni pentru a se boteza.²⁸

În 1881, la aniversarea a 25 de ani de când Kleinhenn sosise în România și 35 de la permanentizarea Misiunii, aceasta devenise a patra dintre cele 38 de Misiuni ale LSPCJ. Ca mărime, activitate, personal și buget era depășită doar de Misiunea Metropolitană din Londra, precum și de cele din Ierusalim și Constantinopol. Bugetul anual era de 938 de lire sterline, unde 587 erau salariile, indemnizațiile misionarilor și colportorilor, cheltuielile cu noii convertiți și cele operaționale, iar 227 de lire erau salariile profesorilor și cheltuielile școlii.

23 „Bucharest. Letter from Mr. F. G. Kleinhenn. Instruction at the Mission School.” *Jewish Intelligence, and Monthly Account of the Proceedings of the LSPCJ*, Vol. XXIII, Society's House, London, 1857, p. 82.

24 Societatea Biblică pentru Britania și Străinătate (engl. orig.)

25 *The Sixty-First Report of the British and Foreign Bible Society*, Society's House, London, 1865, p. 152.

26 Bernstein, p. 91. „Colportage Work Among the Jews of Transylvania”, *Jewish Intelligence: a Monthly Register of the LSPCJ*, Society's House, London, 1877, pp. 248-251.

27 *The Sixty-Eighth Report of the LSPCJ*, Society's House, London, 1876, p. 78.

28 *The Jewish Records of the London Society for Promoting Christianity Amongst the Jews*, January 1877, p. 4.

Cheltuielile de călătorie ale misionarilor și colportorilor totalizau 124 de lire.²⁹ Printre localitățile aflate în atenția Misiunii, se numărau Iași, Galați, Craiova, Giurgiu, Bacău Ploiești, Câmpina, Pitești, Râmnicu Vâlcea, Focșani, Roman, Râmnicu Sărat, Fălticeni, Hârlău, Pașcani, Bârlad, Vaslui, Huși, Slatina, Piatra Neamț, Târgu Frumos, Brăila, Turnu Severin, Târgu Neamț, Tecuci, Docolina³⁰ și Buhuși. La rândul său, Altmann a vizitat vreme de 207 zile un număr de 127 de sate transilvane, alături de orașele Dej, Bistrița, Sibiu, Brașov, Mediaș, Sighișoara și Blaj. Pentru a ocoli obstacolele legislației maghiare, Kleinhenn a înființat o filială la Sibiu, numindu-l misionar pe Altmann. Kleinhenn nota recrudescența antisemitismului în România, menționând creșterea interesului evreilor față de posibila emigrare în Palestina. Îngrijorarea evreilor cu privire la propriul lor statut a făcut ca la întâlnirile de rugăciune dedicate poporului Israel, desfășurate în fiecare seară de vineri, numărul participanților să se dubleze. Capela mică a Misiunii, unde se desfășurau aceste întruniri, era plină aproape de fiecare dată, uneori dovedindu-se neîncăpătoare.³¹

Întrucât Kleinhenn nu avea informații despre existența vreunei școli pentru fetele evreice în România, a decis ca școala Misiunii să se focalizeze strict pe educarea acestora. Părinții evrei nu aveau altă opțiune pentru fiicele lor, decât școlile de stat, unde evreii erau puternic discriminați, școlile confesionale sau educația la domiciliu. În 1882, dintre cele 182 de fete care studiau la școala Misiunii, doar două nu erau evreice. La examinarea anuală, Kleinhenn le-a ascultat pe elevele din anul terminal, recitând cu un accent potrivit și cu intonație, aproape întreaga *Epistolă către Evrei*. Cu altă ocazie, când un grup de musafiri creștini vizita școala, fiind de față și editorul unei publicații evreiești, li s-a cerut fetelor să propună un cântec pe care ar fi dorit să-l cânte. *Der bester Freund ist in dem Himmel*³² a fost ales la unison, strofele acestuia terminându-se cu versul *Mein Jesus ist mein bester freund!* [Isus al meu, mi-e cel mai bun prieten! - lb. ger. orig.] Alegerea fetelor l-a surprins total pe editorul evreu, care nu se aștepta la așa ceva. În acea perioadă, Kleinhenn nota o schimbare radicală a modului de raportare al evreilor față de Misiune. Nivelul prejudecăților și respingerii scăzuse foarte mult, numele lui Isus fiind menționat cu respect, chiar cu reverență, de către mulți evrei. Aceștia achiziționau multă literatură creștină, iar părinții elevelor acceptau să plătească o contribuție lunară decentă, pentru susținerea școlii. Când scriitorul și diplomatul britanic, Laurence Oliphant (1829-1888), cunoscut promotor al sionismului, a vizitat Bucureștiul, o delegație de 13 evrei l-a rugat pe Kleinhenn să vorbească cu acesta, pentru favorizarea evreilor români, privind emigrarea în Palestina. Delegații i-au înmănat o petiție semnată de mai bine de o sută de familii, demonstrând încrederea lor față de Misiune.³³

La patru decenii de la sosirea lui Joseph Mayers și a lui C. S. Sanders la București, Misiunea opera cu trei misionari, dintre care unul în Transilvania, trei colportori și trei profesoare. Raportul pe 1886/1887 puncta câteva baze importante ale activității. Inițiată având Valahia ca focus, în 1865 Misiunea s-a extins în Serbia. În 1867, Iașiul și lucrarea din Moldova au trecut sub coordonarea lui Kleinhenn,³⁴ iar în 1875, câmpul de misiune a fost

29 *Abstract of the General Fund Account, for the Year Ending March 31, 1882*, LSPCJ, London, 1882, p. 136.

30 Târg important, azi dispărut, din fostul județ Fălciu, situat în apropiere de Crasna. Docolina a fost o importantă stație de poștă, cu un pod de piatră peste râul Bârlad, construit în 1841, care există și în prezent.

31 *The Seventy-Fourth Report of the LSPCJ*, Society's House, London, 1882, pp. 98-99.

32 Cunoscut imn protestant german, compus de pastorul luteran Benjamin Schmolck (1672-1737), prolific autor a peste 900 de imnuri, multe dintre ele fiind traduse și în alte limbi, mai ales în engleză.

33 *The Seventy-Fifth Report of the LSPCJ*, Society's House, London, 1883, pp. 87-88. *The Seventy-Sixth Report of the LSPCJ*, Society's House, London, 1884, p. 88.

34 Din 1851, LSPCJ a trimis misionari și la Iași, aceștia acționând independent de Kleinhenn, până în 1867.

lărgit prin includerea Transilvaniei și Ungariei. Alți lucrători au venit și au plecat, unii dintre ei activând cu succes în alte țări. Majoritatea personalului Misiunii provenea dintre convertiții acesteia. Prin misiuni itinerante se acoperea un teritoriu vast. Școala, distribuirea intensivă a Bibliilor și producerea de literatură în regie proprie erau alte puncte forte menționate. Cele mai importante orașe vizate, în afara Bucureștiului, erau Iași, Belgrad, Alba Iulia, Zagreb, Debrețin, Bratislava, Cluj, Galați, Arad, Timișoara și Botoșani.³⁵

Kleinhenn a ieșit la pensie, începând cu 31 martie 1888, forțat de starea sa de sănătate, după 32 de ani de serviciu la București și 40 de ani ca misionar al LSPCJ. Locul său a fost preluat de Rev. Jakob Lotka, fost misionar în Lemberg, în Persia precum și în Posen.³⁶ Acesta n-a rămas decât câteva luni la București, reîntorcându-se pe 28 iulie 1888 la Posen.³⁷ Din 1889, Misiunea a fost coordonată de Rev. John Mühlenbruch, care fusese anterior misionar la Smirna.³⁸ German de origine, Mühlenbruch ținea duminica dimineața un serviciu religios în limba engleză, duminica seara unul în limba germană iar sâmbăta dimineața unul destinat evreilor. Pentru copiii evrei organiza, tot sâmbăta, un program special, inițiat în prealabil sub forma unei Școli Duminicale. El puna un foarte mare accent pe educație, fapt pentru care numărul copiilor școlarizați a crescut spectaculos în 1894 la 310, aproape dublându-se în primii săi cinci ani de activitate. Pentru o vreme a fost asistat de văduva lui A. L. Oczeret, fost misionar al LSPCJ la Paris, Ierusalim și Safed,³⁹ aceasta desfășurând, între 1892-1894, o lucrare intensă printre evreicele din București. Mühlenbruch a rămas la post vreme de șapte ani, timp în care a botezat 15 prozeliți. În 1896, din motive de sănătate, s-a întors la Smirna, coordonând de la distanță și Misiunea din România, până în 1900.⁴⁰

În acel an, într-un context extrem de tulbure pentru evreii români, lucrarea LSPCJ din România a fost preluată de Rev. John Howard Adeney (1869-1962).⁴¹ Născut în familia croitorului Edward Adeney din Chelsea, Middlesex, actualmente parte a metropolei londoneze, Adeney se trăgea dintr-o familie cu tradiție puritană, cu o puternică aplecare spre slujirea creștină și spre misiune. Bunicul său, tot croitor de meserie, fusese un pasionat predicator în aer liber. Admis în 1889 pentru a studia teologia la St. John's College din Cambridge, Adeney a fost ordonat ca diacon, în 1892, iar în anul următor ca pastor misionar [missionary curate – în engl. orig.], la *Christ Church Spitalfields* din Londra. În 1896 a fost recrutat ca misionar de către LSPCJ.⁴² După un stagiu la Berlin,⁴³ a fost trimis în Palestina, activând ca pastor asistent la *Christ Church* din Ierusalim și, pentru puțină vreme, la Safed, în Galilea. În 1900 i s-a cerut să preia importanta Misiune de la București.⁴⁴ Aportul său la dezvoltarea acesteia a fost unul cel puțin comparabil cu al lui Kleinhenn, evidențiindu-se ca

35 *The Seventy-Ninth Report of the LSPCJ*, Society's House, London, 1887, pp. 98-99.

36 *The Eightieth Report of the LSPCJ*, Society's House, London, 1888, p. 27.

37 *The Eighty-First Report of the LSPCJ*, Society's House, London, 1889, pp. 12-13.

38 *The Eighty-Second Report of the LSPCJ*, Society's House, London, 1890, p. 94.

39 *Gidney*, p. 457.

40 *Gidney*, pp. 545-546; 561. *Jewish Missionary Intelligence. The Monthly Record of the LSPCJ*, Society's House, London, 1896, p. 37.

41 Rev. C. Newlands, „A History”, *The Church of the Resurrection, Bucharest*, accesat 14.01.2016, http://www.resurrection.ro/cor_history.htm.

42 John Venn, *Alumni Cantabrigienses*, Volume 2, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, p. 15.

43 *Jewish Missionary Intelligence*, Vol. 12, Society's House, London, 1896, p. 37.

44 Arthur Howard Adeney, „The Reverend John H. Adeney, M.A. (1869-1962)” (Biografie în manuscris.) Sunt îndatorat lui Peter Adeney pentru accesul la acest document. Paul Erickson, „Interview with David Howard Adeney.” (Interviu luat pe 10 iunie 1988, transcris în septembrie 1990), Collection 393, *Billy Graham Center Archives*, <http://www2.wheaton.edu/bgc/archives/trans/393t01.htm>.

un om capabil și foarte dedicat. Fiind o persoană creativă, el s-a folosit de marile sărbători evreiești pentru a organiza servicii de evanghelizare. Prima s-a desfășurat chiar în 1900, de Anul Nou evreiesc. Numărul participanților din sală a fost dublu față de numărul de scaune, foarte mulți fiind nevoiți să asiste în picioare. Cu acea ocazie, Adeney a ținut o liturghie după tiparul anglican, mesajul de evanghelizare fiind oferit de evanghelistul britanic Edmund Hamer Broadbent (1861-1945). Aflat în trecere prin București, Broadbent se oferise să-l ajute pe Adeney. Rezultatele au fost mai mult decât încurajatoare. Participanții, a notat Adeney, au ascultat mesajele cu mare atenție. Au existat și întreruperi din partea unora care se opuneau Misiunii, însă acestea au fost contracarate de către ceilalți participanți.⁴⁵

În 1902, Adeney s-a căsătorit cu Emma Webster (d. 1906), o misionară a LSPCJ originară din Dublin. Emma a fost o femeie extrem de activă, organizând întruniri regulate de rugăciune cu profesorii școlii, precum și întâlniri pentru mamele elevilor. Tot ea a înființat, în 1902, Institutul Anglican «Speranța». Situat pe strada Negustori nr. 6-8, acesta era o școală de nivel liceal pentru fetele evreice, provenind din familii înstărite. Demersul s-a dovedit a fi un mare succes. Împreună cu cealaltă școală de pe strada Olteni, în 1907 se școlarizau în total șase sute de copii. După ce, pe 25 ianuarie 1906, Emma a dat naștere singurului său copil, trei săptămâni mai târziu a murit în urma unei septicemii. Anul următor, Misiunea Anglicană a cumpărat casele și terenul din strada Olteni nr. 45, unde funcționase școala vreme de 62 de ani. Acolo, Adeney a construit un complex de clădiri, al cărui preț s-a ridicat la opt mii de lire sterline. Acesta a fost finalizat în 1908 și conținea, pe lângă clădirea școlii, cu o capacitate de 450 de elevi, apartamente pentru profesori și o sală dedicată întrunirilor evanghelice, cu capacitatea de 350 de locuri pe scaune. La nevoie, aceasta primea până la 500 de persoane. În memoria Emmei Adeney, sala a fost numită *Webster Memorial Hall*. Slujba de dedicare a complexului din strada Olteni a fost oficiată de către Episcopul Anglican de Gibraltar, William Collins (1867-1911). La doi ani după finalizarea acestuia, a venit rândul școlii din strada Negustori. Mai întâi au fost achiziționate clădirea și terenul aferent, iar în 1910 a fost ridicat un al doilea complex de clădiri. Pe lângă liceul cu capacitatea școlarizării a 350 de eleve, acesta includea un spațiu amenajat pentru o grădiniță și spații de cazare pentru profesori, precum și un internat. O parte dintre costuri a fost acoperită din donații și contribuții locale, restul fiind aportul LSPCJ. Liceul se autofinanța din taxele de școlarizare, în primii doisprezece ani de activitate neavând nevoie de sprijin financiar. Pentru cele două școli, care acum aveau capacitatea maximă cumulată de 800 de elevi, au fost aduse cadre didactice din Anglia, Franța, Elveția și Germania. S-a căutat și angajarea unor membri ai comunității germane locale. Pe lângă coordonarea lucrării Misiunii și a școlilor, Adeney îndeplinea, din 1905,⁴⁶ și funcția de capelan al comunității anglicane din București, printre enoriașii săi numărându-se viitoarea Regina Maria.⁴⁷ Întrunirile bisericii anglicane se țineau, în acea vreme, într-o sală la sediul Misiunii de pe strada Olteni.⁴⁸ Unii evrei asistau la serviciile Bisericii Anglicane, oficiate de Adeney în limba engleză. Alții participau la cele ținute în limba română, desfășurate duminica seara la *Webster Memorial Hall*. Alte servicii

45 *The Ninety-second Report for LSPCJ*, London Jews' Society, London, 1900, p. 84.

46 Gidney și Venn menționează 1905 dar Newlands, având acces la arhivele bisericii anglicane, dă anul 1900. E foarte posibil ca inițial Adeney să fi exercitat funcția fără a fi fost numit oficial. Vezi Venn, p. 15.

47 Principesa Ileana, călugărită ca Maica Alexandra, înainte de moartea sa, în 1991, i-a scris fiului mai mare al lui Adeney, despre marea influență a tatălui lui asupra formării sale spirituale. Vezi: Newlands, *A History...*

48 Gidney, pp. 602-603. Crombie, p. 123. Newlands, *A History...* Rev. J. H. Adeney, *The History of CMJ 1908-1958*. (Lucrare în manuscris, Conrad Schick Library, Christ Church Jerusalem), pp. 19; 50; 88. Îi sunt îndatorat Rev. David Pileggi pentru facilitarea accesului la acest document.

speciale erau susținute cu ocazia sărbătorilor mari evreiești, când sala Misiunii era ticsită cu oameni de dimineața până seara, cu toate că era situată peste drum de o sinagogă hasidică. Ce-i drept, uneori era nevoie de intervenția poliției, pentru a potoli unele spirite înfierbântate. Datorită lui Adeney, unii evrei au devenit membri ai Bisericii Anglicane, alții participau consecvent la serviciile Misiunii, mulți însă se asociaseră altor denominațiuni, trecând cu precădere la bapțiști sau la creștinii după Evanghelie. El îi încuraja pe evreii creștinați să-și păstreze identitatea iudaică, considerând că sărbătorile evreiești puteau fi folosite pentru celebrare și evanghelizare.⁴⁹ Prezent la *A VIII-a Conferință Internațională Misionară Pentru Evrei*, desfășurată la Stockholm, între 7-9 iunie 1911, Adeney a prezentat un material intitulat „Probleme noi în misiunea printre evreii din țările balcanice”. El a subliniat că, exceptând vârstnicii, evreii din statele balcanice erau în majoritate indiferenți față de religie, dar foarte interesați față de educație, aspecte care favorizau lucrarea Misiunii. Problema majoră era lipsa literaturii creștine de calitate, în cele mai multe limbi de circulație din Balcani.⁵⁰

În anii dinaintea intrării României în Marele Război, Misiunea Anglicană a traversat o perioadă extrem de fastă. Rev. E. L. Langston, secretarul LSPCJ, anunța în ianuarie 1916 că la București, peste opt sute de fete erau școlarizate de Misiune. Se menționa faptul că colportorii LSPCJ străbăteau țara în lung și-n lat, fiind primiți foarte bine de către evrei. Niciodată nu se mai întâlniseră asemenea oportunități de lucrare cu evreii, în toată istoria lucrării Misiunii din România. Având în vedere că, la Cracovia și Lemberg, organizația își încetase total activitatea din cauza războiului, situația era extrem de pozitivă.⁵¹ Intrarea României în război l-a surprins pe Adeney în concediu, în Anglia. Școlile Misiunii au fost închise, cea din strada Negustori fiind transformată în spital militar. Însă în timpul ocupației germane, directoarea pensionată în 1913, Martha Galka, a redeschis școlile în clădirea din strada Olteni. A existat, spre finalul războiului, o încercare a ocupanților germani de a vinde clădirile Misiunii. Disperată, Martha Galka a călătorit la Leipzig, în plin război, încercând să determine Misiunea Germană pentru Evrei să le cumpere. Precipitarea sfârșitului războiului a salvat clădirile. Spre finele conflagrației, clădirea din strada Negustori a fost rechiziționată de Crucea Roșie, pentru un spital destinat prizonierilor germani, apoi de o unitate a ambulanțierilor militari francezi. Când totul s-a terminat, mare parte din infrastructură fusese avariata, distrusă sau furată.⁵²

Întors în România la începutul anului 1919, Adeney s-a implicat în refacerea bazei materiale, școlile deschizându-se la timp, în septembrie. Împreună aveau nouă sute de elevi în 1922, dintre care 85% erau evrei. Staff-ul Misiunii număra atunci, pe lângă Adeney, încă o misionară, Miss F. Laepple, un colportor, H. Corn, 25 de profesori la liceu și 16 la școala elementară. Cu toate acestea, Adeney menționa în raportul său că personalul școlilor era insuficient.⁵³ Dacă până la război, majoritatea profesorilor fuseseră germani, în perioada interbelică Adeney a schimbat strategia de selectare a corpului profesoral. Liceul din strada Negustori a beneficiat aproape exclusiv de cadre britanice, în timp ce școala gimnazială din strada Olteni a beneficiat de cadre elvețiene. Conducerea liceului a fost asigurată de Miss

49 Mitchell Leslie Glaser, „A Survey of Missions to the Jews in Continental Europe 1900-1950” (Ph.D. diss., Fuller Theological Seminary, 1998), p. 170.

50 Rev. Louis Meyer, „The Eighth International Jewish Missionary Conference”, *The Missionary Review of the World*, Vol. XXIV, New Series, Funk & Wagnalls Company, New York, 1911, pp. 654-658.

51 „The Continent: Jewish Missions in the War Zone”, *The Missionary Review of the World*, Vol. XXIX, New Series, Funk & Wagnalls Company, New York, 1916, p. 66.

52 Adeney, *The History of CMJ 1908-1958...*, p. 51. Crombie, p. 127.

53 Adeney, *The History of CMJ 1908-1958...*, p. 84. Newlands, *A History... The 115th Annual Report for LSPCJ*, London Jews' Society, London, 1923, p. 6.

Pierce între 1919-1920, iar în 1921 de Miss Prentice care, îmbolnăvindu-se, s-a retras. Între 1922-1923 a fost Miss E. E. Woodcook, care a fost concediată fiindcă își obținuse poziția pe baza unor acreditări false. Între 1924 și 1941, conducerea a fost asigurată de Miss Elsie I. M. Boyd. Dintre profesoarele liceului amintim pe Miss Barnsdall 1920-1925, Miss D. G. Horsefield 1920-1931 și Miss M. Nutting 1923-1928. După 1930 printre profesoarele liceului au mai fost Miss Evelyn C. Gedge, Miss J. Procter, Miss A. Todd și Miss S. Higgs. Corpul profesoral de la liceu a fost completat cu profesori locali și cu unii aduși din Elveția. Școala gimnazială a fost condusă de Miss M. Schlachter, până în 1928, urmată de Miss Engel, care s-a pensionat în 1932. Conducerea a revenit Mrs. Meittert, care a rămas în funcție până la desființarea școlii, în 1941. Lucrarea cu absolventele și cu femeile a fost condusă de Miss Pierce, până în 1926, apoi de către Miss Horsefield. Mare emoție a produs în 1925 decesul primei directoare a liceului, Miss Martha Galka, membră a comunității germane locale.⁵⁴

În perioadele de maxim, când numărul elevilor școlarizați era de nouă sute, corpul didactic cuprindea între 40 și 60 de profesori, majoritatea străini. Legea educației din 1924 a impus mai multe ore de limba română în clasele primare, examinările fiind efectuate de reprezentanți ai inspectoratului. Mari emoții au fost în 1926, când legea a fost amendată serios la capitolul școlilor private, dar au fost găsite soluții. Legea a impus reducerea lecțiilor religioase. Acestea au fost compensate prin mesaje speciale, luna dimineața și vinerea seara, la întruniri unde luau parte toți elevii. Legea a impus și introducerea de ore sâmbăta dimineața, precum și obligativitatea ca profesorii de la clasele mari să fie absolvenți de învățământ superior. Cu acea ocazie, școala elementară din strada Olteni a fost transformată în școală secundară, adăugându-i-se și clasa a IX-a. Fiindcă germana, engleza și franceza nu mai puteau fi folosite ca limbi de predare, ci doar studiate ca limbi străine, a fost redus numărul cadrelor didactice din Anglia și din Elveția, crescând însă numărul românilor. De asemenea, legea a impus ca elevii de naționalitate română să facă ore de religie ortodoxă. Evreii, la rândul lor, au cerut autorităților să poată furniza ei profesorii de religie, în școlile unde studiau copiii lor, însă nu li s-a permis. Pentru evitarea problemelor, celor care voiau să-și dea copiii la școlile Misiunii Anglicane li se cerea să semneze o declarație, că sunt de acord cu educația bazată pe Vechiul și Noul Testament acordată în școală.⁵⁵ Aceștia acceptau fiindcă școlile coordonate de Adeney ofereau o educație la cele mai înalte standarde. Magne Solheim avea să mărturisească că, după stabilirea sa în Israel în 1948, a întâlnit mai multe femei lucrând în diferite societăți comerciale, care studiaseră la școala Misiunii.⁵⁶ Când Conrad Hoffman de la *International Missionary Council* a inspectat școlile creștine din Peninsula Balcanică, a discutat îndelung cu Boyd și Adeney despre dimensiunea spirituală și academică a școlilor Misiunii Anglicane. Cei doi l-au convins că, în recrutarea profesorilor, se urmărea nu numai criteriul pedagogic și lingvistic, ci și cel spiritual. Dacă Hoffman avusese dubii că o școală poate avea un rol în convertirea oamenilor, după ce a stat de vorbă cu elevi și absolvenți din școlile lui Adeney, el a realizat cât de mare impact a avut educația creștină asupra acestora.⁵⁷

În ultima decadă dinaintea WWII, din cauza crizei economice mondiale și din cauza legislației antisemite, evreii români au sărăcit. În 1929, pentru prima dată în cei 27 de ani de existență, liceul care se autofinanța n-a mai reușit să colecteze fondurile necesare funcționării,

---

54 Adeney, *The History of CMJ 1908-1958...*, pp. 85; 132.

55 Adeney, *The History of CMJ 1908-1958...*, p. 88.

56 Magne Solheim, „Jewish Missions in Romania.” *Mishkan*, No. 14, 1991, p. 32.

57 Conrad Hoffman, „Director's Report”, *Reports of the Committee on the Christian Approach to the Jews*, Edinburgh House Press, London, 1935, p. 29.

necesitând sprijin financiar din partea Misiunii. Fiindcă părinții nu și-au mai permis să achite taxele pentru a-și ține fetele în internat, acesta a fost închis în 1931. Ulterior situația s-a redresat puțin, în 1937 fiind înscrise 378 de fete, dintre care 85% evreice. În 1935 a ieșit la pensie secretara liceului, Lidia Antoniu, care ocupase această poziție, fără întrerupere, de la înființarea școlii, în 1902. În momentele puseelor antisemite, participarea la ore era scăzută, părinților fiindu-le frică să-și lase copiii să iasă din casă. Îmbolnăvindu-se în 1939, Miss Boyd a fost suplinită un timp de dr. Lili Simon. În același an, Ministerul Educației a impus ca lecțiile de religie date elevilor evrei să se desfășoare în limba română. Deși contextul era dificil, se organizau în continuare clase pentru fostele absolvente, iar Miss Horsefeld a început o clasă de învățarea limbii engleze. La școala comercială, situată peste drum de liceu, tot ea a demarat sâmbăta o clasă de studiu biblic pentru băieți. În aceeași decadă, legea a impus ca profesorii școlilor secundare să aibă studii universitare, limitând la cel mult 25% din total, numărul cadrelor cu cetățenie străină. Ascensiunea nazismului a determinat înlocuirea limbii germane, ca limbă principală a școlii, cu franceza, profesorii străini fiind aduși din zona francofonă a Elveției. Deși în 1935 evreii au înființat o școală pe o stradă alăturată, cu taxe mai mici, numărul elevilor nu a scăzut, datorită calității instruirii. Dar starea materială a unora dintre elevi era atât de precară, încât în 1937, un număr de 60-80 dintre ei primeau un pahar de lapte dimineața, din partea școlii. Sâmbăta se organizau întruniri pentru copiii evrei din alte școli, atât băieți cât și fete. Elevele erau vizitate consecvent, pentru dezvoltarea de relații cu membrii familiei. Fiindcă Biblia era manual de studiu, aceasta era prezentă în fiecare casă.⁵⁸

Vorbind la o conferință desfășurată la Viena, în 1937, pe tema importanței școlilor în Misiunea pentru evrei, Miss Boyd a precizat că femeile și tinerele evreice erau, la acea oră, accesibile mesajului Evangheliei. Acestea apreciau atitudinea prietenoasă a misionarilor, arătându-le încredere. Mai dificil era însă a le determina pe aceste tinere femei să își ia în propriile mâini viața spirituală și să depășească stadiul de receptori ai slujirii creștine, trecând la acela de performeri ai acestei slujiri. În altă ordine de idei, fetele care alegeau liceul se temeau să se boteze și să rămână implicate cu creștinii, la gândul că vor rămâne nemăritate, întrucât numărul tinerilor prozeliți evrei era mic. În schimb, în familiile lor exista siguranța măritășului, căsătoriile fiind aranjate. Pentru a se continua relațiile și după absolvire, au fost formate cluburi ale absolvenților, cu întâlniri periodice.⁵⁹

În ciuda percepției că doar evreii săraci, fără de căpătâi, s-au convertit la creștinism, există evidențe care arată clar că au existat convertiri din toate clasele sociale. În 1924, de pildă, a fost botezată în Biserica Luterană, fiica liderului comunității sefarde din București, convertită prin lucrarea Misiunii Anglicane. Importanța Misiunii poate fi dedusă și prin frecvența vizitelor Episcopului de Gibraltar, în a cărei jurisdicție se afla.⁶⁰ Din 1929, aceasta funcționa sub umbrela unui ONG, având numele de *Societatea pentru propagarea educațiunii engleze în România*, cu sediul pe strada Negustori nr. 6, recunoscută ca persoană juridică prin Monitorul Oficial Nr. 41 din 20 februarie 1929. În 1938, comitetul de conducere al societății era compus din: „d-ra Ella C. Rădulescu, președintă; d-na Ethel, Amiral Pantazzi, vice-președintă; d-na Lidya Antoniu, secretară; d-na Roza Lack, casieră; d-nii: dr. Th. Saragea și Frangott Meltzer, censori; d-l Pastor J. H. Adeney, administrator delegat”.⁶¹

58 Adeney, *The History of CMJ 1908-1958...*, pp. 135-136.

59 E. I. M. Boyd, „Special Work Among Women”, *Records of the Vienna Conference of the Christian Approach to the Jew*, International Missionary Council, London, 1937, pp. 3-5.

60 Adeney, *The History of CMJ 1908-1958...*, pp. 86-87.

61 *Monitorul Oficial*, Anul CVI, Nr. 144, 27 iunie 1938, p. 6595.

Bun observator al realităților românești, Adeney a identificat lucrurile care amenințau succesul activității de evanghelizare a evreilor români. O primă amenințare era generată de exacerbarea continuă a sentimentelor antisemite, mai ales de către Legiunea Arhanghelului Mihail, Adeney fiind convins că aceasta era dominată de clerul ortodox. O a doua amenințare era mișcarea sionistă. În timp ce considera un deziderat pozitiv înființarea unui stat evreiesc, Adeney observa că cei mai vocali sioniști îi considerau pe misionarii creștini ca fiind periculoși pentru ideile lor naționale. Similar, sionismul distrăgea atenția de la mântuirea sufletului înspre mântuirea trupului. O a treia amenințare majoră pentru evanghelizarea evreilor consta în amploarea simpatiilor pro-bolșevice, în rândul tinerilor evrei. Pe lângă acestea mai era și opoziția evreilor ortodocși față de misiunea creștină. Ulterior, avea să semnaleze notabila creștere a materialismului și a indiferenței față de domeniul spiritual, în special în rândul tinerilor, lucru asociat cu o creștere radicală a imoralității. Problema cea mai mare avea să o consemneze mai târziu: „Starea moartă a Bisericii Creștine din țară a constituit o dificultate majoră.”⁶² Datorită letargiei spirituale a bisericii majoritare, Adeney a acordat sprijin consistent mișcărilor de înnoire spirituală, precum cea inițiată de preotul Tudor Popescu de la Biserica «Cuibul cu Barză». Tot așa l-a sprijinit cu insistență pe traducătorul Bibliei, Dumitru Cornilescu, făcând lobby ca BFBS să adopte traducerea acestuia, ca versiune standard pentru limba română. Încă din 1924, Adeney i-a pus la dispoziție lui Popescu sala *Webster Memorial Hall*, pentru întrunirile sale. Cum la acestea, pe lângă români, asistau evrei și prozeliți evrei, Adeney nota un efect pozitiv. Evreii au putut descoperi că existau și creștini români care-i iubeau pe copiii lui Israel, într-un context în care studenții se duceau cu bannerele antisemite la bisericile ortodoxe, pentru a fi sfințite înainte de efectuarea de raiduri în cartierele evreiești. Faptul că Adeney le-a oferit sala de întruniri lui Popescu și Cornilescu, pentru a organiza servicii religioase, i-a atras reproșuri și antipatie din partea multor ierarhi ortodocși, aceștia solicitând Arhiepiscopului de Canterbury să intervină. Cu titlul „Credinți siluite”, *Adevărul*⁶³ semnală în 1926 că aceste întruniri au fost oprite de poliție. Când, în octombrie 1927, Tudor Popescu a obținut autorizația de a organiza întruniri religioase, Adeney i-a permis iar să folosească *Webster Memorial Hall*. Acest lucru a generat intervenția și protestele Secretarului General al Ministerului Cultelor.⁶⁴ Presiunile făcute de ierarhii ortodocși au determinat oficialitățile române să îl amenințe pe Adeney că vor închide Misiunea Anglicană, dacă va continua să găzduiască serviciile religioase ale *tudoriștilor*. Neavând ce face, acesta a fost nevoit să renunțe.⁶⁵ În urma unui dialog la nivel înalt, conflictul a fost aplanat prin trimiterea unei delegații de episcopi și teologi anglicani la București, în iunie 1935, pentru discuții aprofundate cu ierarhii ortodocși. Părțile s-au înțeles de minune, în final recunoscându-și reciproc hirotonia. Nu știm dacă e o simplă coincidență, dar în acel an Adeney a fost pensionat, conducerea Misiunii Anglicane fiind preluată de un evreu creștin, Rev. Henry L. Ellison (1903-1983) care venise la București ca asistent al său din anul 1931.⁶⁶ În vremea când ierarhia și clerul BOR își arătau pe deplin simpatia față de legionari și Garda

62 J. H. Adeney, *The Jews of Eastern Europe*, Central Board of Missions and Society, London, 1921, pp. 69-70; 87-89. Adeney, *The History of CMJ 1908-1958...*, p. 86.

63 I. T. „Credinți siluite”, *Adevărul*, Anul 39, No. 13075, marți, 3 august 1926, p. 1.

64 Grigorie Leu Botoșăneanu, *Confesiuni și Secte. Studiu istoric misionar*, Tipografia cărților bisericești, București, 1929, p. 46.

65 Adeney, *The History of CMJ 1908-1958...*, p. 85.

66 Newlands, *A History...* Venn, p. 15. Adeney, *The Reverend John H. Adeney...* Adeney, *The History of CMJ 1908-1958...*, p. 132. Richard Wurmbrand, „Letter to Carolyn Armitage, July 8, 1988”. Îi sunt îndatorat lui Peter Adeney, unul dintre nepoții lui J. H. Adeney, pentru copia scrisorii.

de Fier, cu o naivitate uluitoare britanicii se amăgeau că discuțiile delegației episcopilor anglicani cu ierarhia BOR ar aduce schimbări pozitive privind antisemitismul.⁶⁷

Lucrarea din București ajunsese să aibă o amplitudine deosebită spre finalul activității lui Adeney. În 1934, la întrunirea organizată pentru a celebra Sărbătoarea Ispășirii, s-au înregistrat peste 450 de participanți.⁶⁸ Asemenea anvergură, CMJ - cum se numea acum LSPCJ, nu cunoștea nicăieri în altă parte, rezultatul fiind notabil în contextul recrudescenței acute a antisemitismului. Conform unui raport dat de Ellison în 1935, pentru autoritățile române nu mai conta dacă evreul era mozaic, ateu sau creștin. Contextul era tensionat și de faptul că evreii tineri erau atrași de socialism și comunism, lucru care îi făcea și mai antipatici opiniei publice.⁶⁹ Ellison își manifesta stupefacția pentru inerția, lipsa de reacție ba chiar lipsa de preocupare a întreg eșichierului creștin, față de recrudescența antisemitismului, niciun cult neprotestând față de direcția în care se îndrepta societatea. Însă la nivelul bisericilor locale se întâlneau și multe semne pozitive. El îi evidenția pe bapțiștii din Basarabia, care „se roagă pentru convertirea lui Israel în fiecare sâmbătă și știu că au o dorință de a începe pe cont propriu o lucrare printre evreii basarabeni”. Tot așa, creștinii după Evanghelie și anumite biserici baptiste erau gata să aranjeze întruniri speciale pentru evrei, dacă un misionar venea să îi asiste. Mulți preoți reformați, dar și cazuri izolate de preoți luterani, romano-catolici sau ortodocși, manifestau dorința de a-i câștiga pe evrei.⁷⁰ Colaborarea misionarului anglican cu bapțiștii, pentru evanghelizarea evreilor, a avut un rezultat surprinzător. El însuși s-a convertit la baptism, fiind botezat de pastorul Bisericii Baptiste Germane din București, Johannes Fleischer, pe 6 decembrie 1936.⁷¹ Vestea a zguduit conducerea CMJ, aceasta retrimițându-l în 1937 pe Adeney la București, pentru a restabili ordinea. La 69 de ani, acesta s-a retras definitiv în vara anului 1939, nu înainte de a-l mentora pe prozelitul Richard Wurmbbrand (1909-2001). Între timp, în septembrie 1938 a sosit la București pastorul George Stevens, trimis ca înlocuitor al *reticului* Ellison.⁷² Pe 1 aprilie 1939, acesta l-a angajat ca secretar al Misiunii pe Wurmbbrand. Echipa a fost întărită în septembrie, prin refugiarea la București a misionarului Roger Allison, din Polonia invadată de Germania și URSS. În circumstanțe neclare, Stevens a plecat în Anglia în vara anului 1940, lăsând conducerea Misiunii pe mâna lui Allison. Acesta și-a adus contribuția, păstorind congregația Misiunii, timp în care numărul credincioșilor a crescut mult. Neștiind limba română, el îl lăsa pe Wurmbbrand să predice, iar mesajele acestuia erau foarte convingătoare, mai ales în contextul dramatic al vremurilor, când antisemitismul ajunsese la paroxism. Allison a fost luat pe sus, în două rânduri, de către legionari și dus în „cuib”, pentru a fi investigat, în ciuda faptului că era cetățean britanic. În vara lui 1940, militarii germani au intrat în clădirea de pe strada Olteni, ocupând o parte a acesteia. România fiind încă neutră, situația era delicată. Apelând la ambasadorul britanic, Sir Reginald Hoare, Allison a obținut cu greu, după zece zile, în urma unor vehemente proteste diplomatice, evacuarea germanilor. Tot Allison, împreună cu Wurmbbrand și cu reprezentanții

67 Conrad Hoffman, „Director's Report.” *Reports of the Committee on the Christian Approach to the Jews*, Edinburgh House Press, London, 1935, p. 7.

68 *The 124th Annual Report of Church Missions to Jews*, CMJ, London, 1934, p. 7.

69 „International Missionary Council Reports of the Committee on the Christian Approach to the Jews”, Edinburgh House Press, London, 1935, p. 1.

70 H. L. Ellison, „Report on Romania” *Records of the Vienna Conference of the Christian Approach to the Jew*, International Missionary Council, London, 1937, pp. 7-8.

71 J. Rauschenberger, *Jahrbuch 1936 der Vereinigung der deutschen Baptistengemeinden in Rumänien*, Leo Birnbaum & Co., Cernăuți, 1937, pp. 5-6.

72 Adeney: *The History of CMJ 1908-1958...*, p. 132. Crombie, p. 146. Newlands, *A History...*

filialei locale a *Hebrew Christian Alliance* au făcut un plan de evacuare a evreilor creștini români, în Palestina. În acest scop au luat legătura cu episcopii anglicani de Gibraltar și Ierusalim, cât și cu liderii CMJ de la Londra. Aceștia s-au arătat favorabili, dar Comisarul pentru Migrații a fost complet inflexibil și planul nu a funcționat.⁷³

Odată cu ruperea relațiilor diplomatice dintre Marea Britanie și România, pe 10 februarie 1941, tot personalul britanic a fost nevoit să plece din țară, împreună cu Roger Allison. Misiunea Anglicană a fost oficial dizolvată, patrimoniul și lucrarea fiind transferate unei Misiuni Suedeze. Odată cu Allison au plecat Miss Boyd, dr. Lili Simon și o profesoară germană, al cărei bunic era evreu. Păstorirea credincioșilor a rămas, neoficial, în sarcina lui Wurmbrand. Școlile au funcționat până în august 1941, cadrele elvețiene și române asumându-și toată activitatea. Cei 800 de elevi au învățat în clădirea de pe strada Olteni, întrucât cealaltă fusese rechiziționată. Copiii evrei au fost obligați de autorități să poarte banderola galbenă, cu steaua lui David. Au fost și părinți care, temându-se să-și lase copiii pe stradă, nu i-au mai trimis la școală. În august, personalul elvețian, printre care *Fräulein Schlegel* și *Fräulein Thierstein*, s-a repatriat. În toamna anului 1941 nu s-a mai obținut autorizație de funcționare, deci școala nu s-a mai deschis. În mod ironic, puteau funcționa atât școli creștine, cât și școli evreiești, dar nu era permis să se organizeze școli pentru copiii evrei, cu profesori creștini.⁷⁴ După 93 de ani de activitate, școlile Misiunii Anglicane, începute în 1848, în zilele când armata otomană ocupase Bucureștiul, ajunseseră la punctul final. Ani mai târziu, complexul de pe strada Olteni a căzut victimă buldozerelor ceaușiste. Clădirea liceului din strada Negustori, aflată în ruină, rezistă și astăzi pe poziție, fiind situată în mod simbolic față în față cu Biblioteca Dr. Alexandru Șafran. Au rămas, ici și colo, doar unele frânturi de amintiri frumoase, de la miile de absolvenți, precum cele ale Evei Szmuk.⁷⁵

Bibliografie principală:

- Adeney, Arthur Howard, „The Reverend John H. Adeney, M.A. (1869-1962)” (Biografie în manuscris.)
- Adeney, Rev. J. H., *The History of CMJ 1908-1958*. (Lucrare în manuscris, Conrad Schick Library, Christ Church Jerusalem).
- Adeney, J. H., *The Jews of Eastern Europe*, London, Central Board of Missions and Society, 1921.
- Allison, Roger, *Journey to Jerusalem: Memoires of Roger Allison*, Bexhill-on-Sea, CMJ, 1988.
- Bebbington, *Evangelicalism in modern Britain: a history from the 1730s to the 1980s*, London, Routledge, 2005.
- Benjamin, Lya, „Prima școală israelito-română. 145 de ani de la înființare”, în *Buletinul Centrului Muzeului și Arhivei istorice a evreilor din România*, FCER-CSIER, București, 1997, pp. 113-114.
- Bernstein, Aaron, *Some Jewish Witnesses for Christ*, London, Palestine House, 1909.
- Bodian, Miriam, „Jews in a Divided Christendom”, in *A Companion to the Reformation World*, ed. R. Po-chia Hsia, Malden, Blackwell Publishing Ltd, 2004.
- Bonar, Andrew A., and M'Cheyne, Robert Murray, *Narrative of a Mission of Inquiry to the Jews from the Church of Scotland in 1839*, Edinburgh, William Whyte & Co., 1842.
- Botoșăneanu, Grigorie Leu, *Confesiuni și Secte. Studiu istoric misionar*, București, Tip. cărților bisericești, 1929.
- Boyd, E. I. M., „Special Work Among Women”, în *Records of the Vienna Conference of the Christian Approach to the Jew*, London, International Missionary Council, 1937, pp. 3-5.
- Carlebach, Elisheva, *Divided Souls: Converts from Judaism in Germany, 1500–1750*, New Haven, Yale University Press, 2001.
- Crombie, Kelvin, *Restoring Israel: 200 Years of the CMJ Story*, Jerusalem, Nicolayson's Ltd., 2008.

---

73 Adeney: *The History of CMJ 1908-1958...*, p. 162. Roger Allison, *Journey to Jerusalem: Memoires of Roger Allison*, CMJ, Bexhill-on-Sea, 1988, pp. 16-22.

74 Allison, pp. 23-24. Adeney, *The History of CMJ 1908-1958...*, pp. 162-165.

75 Eva Szmuk, „O școală englezească în Bucureștiul antebelic”, *Revista Baabel*, 13 mai 2014, <https://baabel.ro/2014/11/eva-szmuk-o-scoala-englezeasca-in-bucuresti-ul-antebelic/>.

- Ellison, H. L., „Report on Romania”, în *Records of the Vienna Conference of the Christian Approach to the Jew*, London, International Missionary Council, 1937, pp. 7-8.
- Endelman, Todd M., *The Jews of Georgian England, 1714-1830: tradition and change in a liberal society*, Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1999.
- Gidney, William Thomas, *The History of the London Society for Promoting Christianity Amongst the Jews: From 1809 to 1908*, London, LSPCJ, 1908.
- Glaser, Mitchell Leslie, „A Survey of Missions to the Jews in Continental Europe 1900-1950” (Ph.D. diss., Fuller Theological Seminary, 1998).
- Herșcovici, Lucian-Zeev, „De la ortodoxia iudaică la asimilism: Heymann Tiktin”, în *Politici culturale și modele intelectuale în România*, ed. Lucian Nastasă și Dragoș Sdrobiș, Cluj-Napoca, Mega, 2013, pp. 278-287.
- Hoffman, Conrad, „Director's Report”, în *Reports of the Committee on the Christian Approach to the Jews*, London, Edinburgh House Press, 1935, pp. 7-29.
- Kaufmann, Thomas, *Luther's Jews*, Oxford, Oxford University Press, 2017.
- Kinzer, Mark S., *Postmissionary Messianic Judaism: Redefining Christian Engagement with the Jewish People*, Grand Rapids, Brazos, 2005.
- Kuch, C. A., *Moldauisch-Walachische Zustände in den Jahren 1828 bis 1843*, Leipzig, L. Michelsen, 1844.
- Lapedatu, Alex., „Doi misionari scoțieni în Țările Române acum o sută de ani”, în *AARMSI*, Seria III, Tomul XV, București, Academia Română, 1934, pp. 175-196.
- Lapedatu, Alex., „Evreii în țările noastre acum o sută de ani – după relația a doi misionari scoțieni”, în *AARMSI*, Seria III, Tomul XV, București, Academia Română, 1934, pp. 197-218.
- Marten, Michael, *Attempting to Bring the Gospel Home. Scottish Missions to Palestine, 1839-1917*, London, Tauris Academic Studies, 2006.
- Meyer, Rev. Louis, „The Eighth International Jewish Missionary Conference”, *The Missionary Review of the World*, Vol. XXIV, New Series, New York, Funk & Wagnalls Company, 1911, pp. 654-658.
- Newlands, Rev. C., „A History”, *The Church of the Resurrection, Bucharest*, accesat 14.01.2016, http://www.resurrection.ro/cor_history.htm.
- Rauschenberger, J., ed., *Jahrbuch 1936 der Vereinigung der deutschen Baptistgemeinden in Rumänien*, Cernăuți, Leo Birnbaum & Co., 1937.
- de le Roi, J. F. A., *Die evangelische Christenheit und die Juden unter dem Gesichtspunkte der Mission geschichtlich betrachtet*, Dritter Band, Berlin, H. Reuther & O. Reichard, 1892.
- Solheim, Magne, „Jewish Missions in Romania”, în *Mishkan*, No. 14, 1991, pp. 31-45.
- Spielmann, Mihai, ed., *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, II/1, București, Ed. FCER, 1988.
- Szmuk, Eva, „O școală englezească în Bucureștiul antebelic”, *Revista Baabel*, 13 mai 2014, <https://baabel.ro/2014/11/eva-szmuk-o-scoala-englezeasca-in-bucuresti-ul-antebelic/>.
- T. I., „Credinți siluite”, în *Adevărul*, Anul 39, No. 13075, marți, 3 august 1926, p. 1.
- Ungureanu, Mihai-Răzvan, *Convertire și integrare religioasă în Moldova la începutul epocii moderne*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2004.
- Vanca, Pr. Conf. Dr. Dumitru A., „Practica liturgică a primirii în Biserica Ortodoxă a non-ortodocșilor: evaluări și perspective. Probleme liturgice, practice și doctrinare”, în *Revista Teologică*, nr. 2, 2012, pp. 95-107.
- Venn, John, *Alumni Cantabrigienses*, Volume 2, Cambridge, Cambridge University Press, 2011.
- Zeitlin, S., „Mumar and Meshumad”, în *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 54, No. 1, July 1963, pp. 84-86.
- *** *Abstract of the General Fund Account, for the Year Ending March 31, 1882*, London, LSPCJ, 1882.
- *** „International Missionary Council Reports of the Committee on the Christian Approach to the Jews”, London, Edinburgh House Press, 1935.
- *** *Jewish Intelligence and Monthly Account of the Proceedings of the LSPCJ*, Vol. XIV, London, 1848.
- *** *Jewish Intelligence: a Monthly Register of the LSPCJ*, London, Society's House, 1877.
- *** Bucharest. Letter from Mr. F. G. Kleinhenn. Instruction at the Mission School.” *Jewish Intelligence, and Monthly Account of the Proceedings of the LSPCJ*, Vol. XXIII, London, Society's House, 1857, p. 82.
- *** *Jewish Missionary Intelligence*, Vol. 12, London, Society's House, 1896, p. 37.
- *** *The Jewish Advocate for the Young*, Vol. X, London, Society's House, 1854, pp. 259-261.
- *** *The Jewish Records of the London Society for Promoting Christianity Amongst the Jews*, January 1877, p. 4.
- *** *The Missionary Register for MDCCCXLII*, London, L. and G. Seeley, 1842, p. 131.
- *** *The Missionary Review of the World*, Vol. XXIX, New Series, New York, Funk & Wagnalls, 1916, p. 66.
- *** *The Reports of the LSPCJ*, London, Society's House, 1847-1934.
- *** *The Sixty-First Report of the British and Foreign Bible Society*, London, Society's House, 1865, p. 152.